

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

THE MODERN STATE OF ACTIVITY OF UNBANK CREDIT ESTABLISHMENTS IN UKRAINE

Дослідження спрямоване на висвітлення поняття небанківських кредитних установ, ефективності їхньої діяльності та сучасного стану в Україні. Основою кредитної системи є банки, але з часом усе більшу нішу в банківській діяльності займають небанківські фінансово-кредитні установи. Їх розквіт виражає процес структурних перетворень банківської сфери, який є характерною рисою розвитку сучасної ринкової економіки. Кредитно-фінансові інститути включають у себе різноманітні установи: інвестиційні фонди, довірчі товариства, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки. Порівняно з банками дані установи спеціалізуються лише на одній або декількох операціях, тому їх називають спеціалізованими кредитно-фінансовими інститутами. Україна повинна докласти великих зусиль, щоб створити й утілити потужну систему небанківських кредитно-фінансових установ для вирішення своїх соціальних та економічних завдань.

Ключові слова: грошовий ринок, небанківські фінансово-кредитні установи, посередницька діяльність, фінансові відносини, парабанківські інститути, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, фінансові компанії, ломбарди, інститути спільного інвестування, активи, кредитні спілки.

Исследование статьи направлено на освещение понятия небанковских кредитных

учреждений, эффективности их деятельности и современного состояния в Украине. Основой кредитной системы являются банки, но со временем все большую нишу в банковской деятельности занимают небанковские финансово-кредитные учреждения. Их расцвет выражает процесс структурных превращений банковской сферы, который является характерной чертой развития современной рыночной экономики. Кредитно-финансовые институты включают в себя разнообразные учреждения: инвестиционные фонды, доверительные общества, пенсионные фонды, страховые компании, ломбарды, кредитные союзы. По сравнению с банками данные учреждения специализируются лишь на одной или нескольких операциях, поэтому их называют специализированными кредитно-финансовыми институтами. Украина должна приложить большие усилия, чтобы создать и внедрить мощную систему небанковских кредитно-финансовых учреждений для решения своих социальных и экономических задач.

Ключевые слова: денежный рынок, небанковские финансово-кредитные учреждения, посредническая деятельность, финансовые отношения, парабанковские институты, негосударственные пенсионные фонды, страховые компании, финансовые компании, ломбарды, институты общего инвестирования, активы, кредитные союзы.

УДК 351.825

Руда О.Л.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний
університет

The paper is aimed at highlighting the notion of non-bank lenders, their performance and the current state of Ukraine. The banking system of the state consists of two levels: 1) the central bank and commercial banks; 2) non-bank financial institutions, often referred to as parabankeas. The basis of the credit system are banks, but over time, more and more niche in banking activities are borrowed by non-bank financial and credit institutions. Their flowering is a process of structural transformation of the banking sector, which is a characteristic feature of the development of a modern market economy. Non-bank financial and credit institutions are a variety of institutions that accumulate temporarily free funds and place them in the form of a loan. By their general functional purpose, they are similar to banks, but nevertheless differ markedly from the latter. Their withdrawal from banks is both in the peculiarities of the movement of temporarily free funds and in the forms of granting loans to non-bank financial and credit institutions. The urgency of the chosen topic is that structural changes in the economy and financial system of Ukraine and abroad objectively raise the attention to non-bank mediation, the prospects of which, under the appropriate conditions, promise to be dynamic. The credit and financial institutions include a variety of institutions: investment funds, trust companies, pension funds, insurance companies, pawnshops, credit unions. Compared to banks, parabanke institutions specialize in only one or more operations, so they are often referred to as specialized credit and financial institutions. Financial intermediation in the money market of Ukraine is only gaining momentum in its development and there are a number of obstacles on its way to its formation. The impediment of development in the money market and these intermediary structures is also due to the inadequate openness and prosperity of the economy, low living standards of the population and insignificant money savings, slow its market transformation. At the current stage of development, Ukraine should make great efforts to create and implement a powerful system of non-bank financial and financial institutions for solving its social and economic problems.

Key words: money-market, unbank finansovo-kreditnikh establishments, intermediary activity, financial relations, parabanke institutes, non-state pension fund, insurance companies, financial companies, lombards, institutes of the general investing, assets, credit unions.

Постановка проблеми. В економічній і фінансовій системі розвинутих країн велика увага приділяється небанківському посередництву, перспектива розвитку якого за відповідних умов має бути прибутковою. Парабанківські інститути – необхідний ресурс у системі ринкової економіки. Вони є величезними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові кошти та беруть на себе надання фінансових послуг, які є законодавчо забороненими та невігідними для банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених і дослідників, які займалися дослідженням

теоретико-практичних основ діяльності фінансових посередників на ринку фінансових послуг, необхідно відзначити О. Прутську, О. Марценюк-Розарьонову, Р. Бернса, Г. Голдсмита, В. Базилевича, О. Барановського, В. Корнєєва, М. Савлука, С. Черкасову, І. Ансоффа, Ю. Лукіну та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття та дослідження сутності різних видів небанківських фінансово-кредитних установ, показників їхньої діяльності та сучасного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення вітчизняних небанківських кредит-

них установ відбувається дуже повільно і зовсім не відповідає тим завданням, що стоять перед державою в період розбудови ринкової економіки. Серед найбільш актуальних проблем, без вирішення яких не можна розраховувати на формування потужної ланки небанківських кредитних установ і посилення їхньої ролі в розвитку вітчизняної економіки, слід назвати [1 с. 48]:

1. Недосконале правове забезпечення, яким керуються інвестиційні фонди, довірчі товариства, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, а здебільшого й відсутність законів прямого впливу, які б обґрунтовували дії тієї чи іншої ланки цього сектору.

2. Високий рівень недовіри та необізнаності населення до функціонування установ цієї системи.

Загальна схема класифікації небанківських фінансово-кредитних установ наведена на рис. 1

Функції парабанківських інститутів аналогічні банкам, але все ж таки відрізняються своєю специфікою, головні аспекти полягають у формах надання кредитів та особливостях руху тимчасово вільних коштів.

Парабанківські установи – це інвестиційні фонди, довірчі товариства, пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, які у формі кредиту розміщують акумульовані тимчасово вільні кошти.

Небанківські фінансові посередники теж є фінансовими установами грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у довгострокові кредити та цінні папери. У діяльності небанківських фінансово-кредитних установ є багато спільного з банками [7, с. 338]:

– функціонують у тому самому секторі опосередкованого фінансування грошового ринку, що й банки;

– формуючи свої пасиви, вони випускають боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, але можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент подібно до банків;

– небанківські фінансово-кредитні установи, розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, купують боргові зобов'язання, створюючи власні вимоги до інших економічних суб'єктів подібно до банків, хоча ці вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків;

– функціонування парабанківських установ щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що й банків: їхні зобов'язання більш ліквідні і коротші за термінами, менші за розмірами, ніж власні вимоги, внаслідок чого їх надходження за вимогами менші, ніж платежі за зобов'язаннями, що створює базу для прибуткової діяльності. Шляхом диверсифікації вони, як і банки, перетворюючи одні зобов'язання в інші, забезпечують трансформацію ризиків, трансформацію строкову, обсягову і просторову, а також трансформацію руху грошового капіталу на ринку.

Разом із тим посередницька діяльність небанківських фінансово-кредитних установ істотно відрізняється від банківської діяльності [4, с. 16]:

– вона не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські. Якщо законодавство окремих країн і дозволяє виконувати подібні операції окремим із таких установ, то рано чи пізно останні підпадають під вимоги банківського законодавства і набувають статусу банків. Підтвердженням цього є доля американських позичково-ощадних інституцій, які до 80-х років хоча й виконували традиційно банківські депозитні операції, з правового погляду вважалися небанківськими фінансовими посередниками. Розпочате у 1980 р. дерегу-

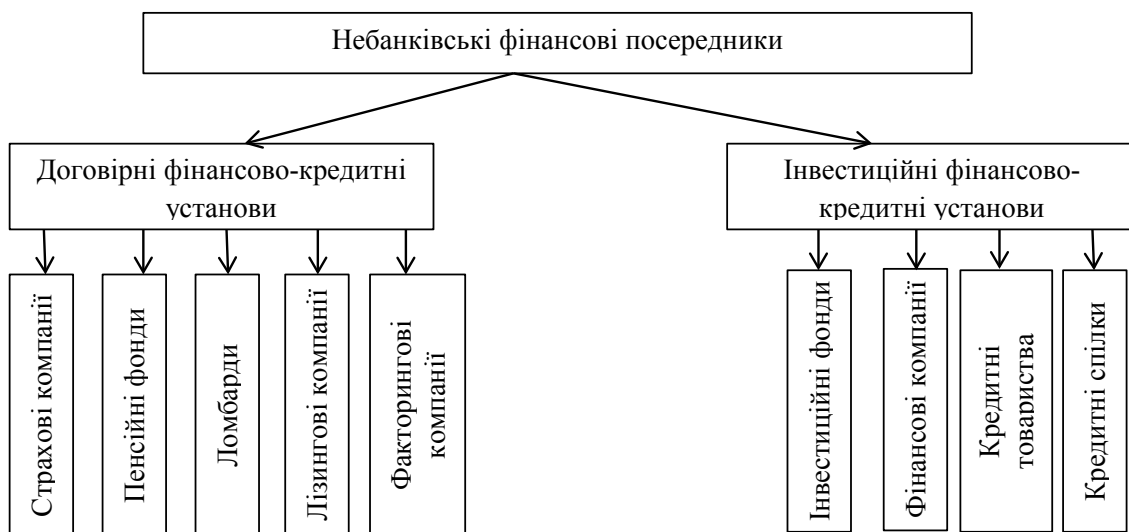

Рис. 1. Класифікація небанківських фінансово-кредитних установ [7, с. 347]

лювання банківської діяльності в США призвело до розширення операцій цих інституцій і підпорядкування їх ФРС у всьому, що стосується створення чекових депозитів. Сьогодні в американській літературі їх стали відносити до категорії банківських посередників;

– вона не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже, немає потреби контролювати їхню діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, аніж банкам;

– вона є вузькоспеціалізованою. Спеціалізація небанківських посередників здійснюється за двома критеріями:

1) за характером залучення вільних грошових коштів кредиторів;

2) за тими додатковими послугами, які надають фінансові посередники своїм кредиторам.

Формування грошових ресурсів небанківських фінансово-кредитних установ має ту особливість, що воно не є депозитним, тобто переданими їм коштами власники не можуть так вільно скористатися, як банківськими чековими вкладками. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Чим довший цей строк, тим із більшими ризиками пов'язане таке розміщення і тим вищі доходи воно повинно приносити. Недепозитне залучення коштів може здійснюватися двома способами: на договірних засадах та шля-

хом продажу посередником своїх цінних паперів (акцій, облігацій) [7, с. 350].

Визначна роль банків у фінансовому посередництві є характерною і для України. Основа діяльності банків зумовила вибір банківської подібності фінансового посередництва в більшості країн Східної Європи, що стали на шлях ринкових перетворень.

Небанківські фінансові посередники в Україні ще менш популярні, ніж банки. Гальмування розвитку на грошового ринку цих посередницьких структур зумовлене теж недостатньою відкритістю та розквітом економіки, низьким життєвим рівнем населення та незначними грошовими заощадженнями, повільною ринковою трансформацією.

Пріоритетна роль банків у фінансовому посередництві не перешкоджає розвитку небанківських фінансових установ (парабанків) та підвищенню їхньої ролі на ринку фінансових послуг.

Утім, складні економічні умови в Україні позначилися й на результатах діяльності небанківських фінансових посередників (табл. 1).

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків.

Порівняно з I кварталом 2017 р. на 722,6 млн. грн. (6,6%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 1 712,1 млн. грн. (26,7%).

Збільшення валових страхових премій відбулося майже за всіма видами страхування, а саме: автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена

Таблиця 1

Основні показники діяльності небанківських фінансових посередників в Україні за 2012 р. – I квартал 2018 р. [5]

Показник	01.01.12	01.01.13	01.01.14	01.01.15	01.01.16	31.03.17	31.03.18
Кількість страхових компаній, од.	442	414	407	382	352	307	292
Валові страхові премії, млн. грн.	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	8273,9	10895,9	11618,5
Валові страхові виплати, млн. грн.	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	1965,3	2343,5	3167,1
Активи страхових компаній, млн. грн.	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	55377,2	53862,7	54546,3
Кількість НПФ, од.	96	94	81	76	66	64	62
Загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1992,1	2206,3	2485,2
Пенсійні внески, млн. грн.	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1851	1918,5	1910,4
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	421,4	562,9	655,4	723,2
Кількість кредитних спілок, од.	613	617	624	589	577	449	375
Активи, млн. грн.	2386,5	2656,9	2598,8	2338,7	2079,2	2086,7	2233,2
Капітал, млн. грн.	942,9	1088,7	1055,6	1048,7	1109,3	1072,1	1079,2
Кількість ІСІ, од.	1125	1222	1250	1188	1135	1648	1713
Активи, млн. грн.	126790	157201	177523	206358	245206	246938	261189
Кількість фінансових компаній, од.	251	312	377	415	609	675	847
Активи фінансових компаній, млн. грн.	29700,0	36402,5	39781,2	51264,8	77491,9	67000,4	102390,8
Кількість ломбардів, од.	456	473	479	477	465	458	408
Активи ломбардів, млн. грн.	1203,8	1558,4	1518,6	1710,3	2987,6	3298,1	4001,2

картка») (збільшення валових страхових платежів на 461,2 млн. грн. (20,7%)).

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється з 2004 р. після набрання чинності Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Основою такої системи становлять недержавні пенсійні фонди. Станом на 31.03.2018 у Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 62 недержавних пенсійних фонди (далі – НПФ) та 22 адміністратори НПФ.

Станом на 31.03.2018 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 375 кредитних спілок та 437 відокремлених підрозділів кредитних спілок.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на 31.03.2018 становить 2 233,2 млн. грн. і збільшився на 146,5 млн. грн., або на 7,0%, порівняно з відповідною датою 2017 р. (2 086,7 млн. грн.).

Загальний обсяг капіталу становить 1 079,2 млн. грн. та порівняно з 31.03.2017 збільшився на 7,1 млн. грн., або на 0,7%.

Загальний капітал сформовано на:

- 47,5% (512,4 млн. грн.) – за рахунок резервного капіталу;
- 36,4% (393,4 млн. грн.) – за рахунок пайових внесків членів кредитних спілок;
- 3,5% (38,1 млн. грн.) – за рахунок додаткового капіталу;
- 12,6% (135,3 млн. грн.) – за рахунок нерозподіленого доходу.

Кількість зареєстрованих ІСІ станом на 31.03.2018 зросла до 1 713, а діючих фондів, що досягли нормативу мінімального обсягу активів, зростала другий квартал поспіль – до 1 166. Розширення індустрії підтримували нові венчурні ПІФ, яких загалом стало більше на 9 (+1,4%).

Активи ІСІ, що досягли нормативів («визнаних» ІСІ), у I кварталі 2018 р. зменшилися на 0,9%, хоча активи всіх ІСІ в управлінні, включно з тими, які ще не досягли нормативу, зросли на 4,4%. Станом на 31.03.2018 активи «визнаних» ІСІ становили 261 189 млн. грн., у тому числі венчурних фондів – 252 508 млн. грн. (-1,0%). У секторах відкритих, інтервальних ІСІ, а також закритих із публічною пропозицією зростання тривало.

Станом на 31.03.2018 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося:

- 847 фінансових компаній;
- 188 юридичних осіб (лізингодавців);
- 408 ломбардів.

За I квартал 2018 р. відбулося зменшення активів фінансових компаній на 6,3% (6 860,3 млн. грн.), власний капітал зменшився на 9,4% (2 547,9 млн. грн.).

Обсяг наданих фінансових послуг за 1 квартал 2018 р. збільшився порівняно з відповідним періодом минулого року на 28,7%.

Станом на 31.03.2018 до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 408 ломбардів, що на 50 установ (або на 10,9%) менше порівняно з відповідною датою 2017 р. (станом на 31.03.2017 – 458 ломбардів).

Як свідчать дані таблиці, обсяг активів ломбардів виріс на 21,3% (703,1 млн. грн.) порівняно з аналогічним періодом минулого року та станом на 31.03.2018 становить 4 001,2 млн. грн.

Інституційне розширення ринку послуг фінансових компаній об'єктивно супроводжувалося зростанням їхніх активів. Зростання активів фінансових компаній зумовило істотне розширення обсягів їхньої діяльності.

Популярність ломбардів в Україні зросла з огляду на посилення макроекономічної нестабільності та погіршення за цих умов добробуту населення. Як свідчать дані табл. 1, спостерігається зростання кількості ломбардів на третину за останні шість років, хоча з 2013 р. відбулося уповільнення інтенсивності їхнього розвитку. Але 2015–2016 рр. ознаменувалися підвищенням інтенсивності розширення активів ломбардів. Відповідно, зростаюча ресурсна база ломбардів забезпечила розширення обсягів їх кредитування вдвічі.

Сучасний розвиток інститутів спільного інвестування в Україні відбувається за умов стагнації економіки, погіршення інвестиційного клімату, відсутності чітких і стабільних правил, дефіциту надійних фінансових інструментів, жорстких регуляторних норм, більш як 35% втрат вітчизняних фондових індексів [2, с. 19].

Попри всі негативні чинники, упродовж останніх шести років в Україні спостерігається стабільно зростаючий довгостроковий тренд індустрії спільного інвестування, що свідчить про зацікавленість індивідуальних інвесторів у фінансуванні інвестиційних процесів у вітчизняній економіці.

Результати стратегічного аналізу стану й тенденцій розвитку системи фінансового посередництва України дають змогу визначити два основні напрями її реформування:

- удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду у сфері ринків фінансових послуг шляхом створення в Україні окремої незалежної державної фінансової установи з повноваженнями проведення фінансового нагляду та регулювання на консолідованій основі, яка б володіла повною незалежністю та сприяла розвитку, підвищенню стабільності фінансових ринків завдяки більш скоординованим управлінським заходам;

- захист інтересів споживачів фінансових послуг і відновлення довіри до фінансових посередників шляхом запровадження дієвих механізмів державного регулювання процесів забезпечення та координації здійснення контролю над дотриманням законодавства у сфері захисту прав

споживачів на ринках фінансових послуг, а також координації діяльності державних регуляторних органів у зазначеній сфері.

Отже, для вирішення згаданих вище проблем слід особливо зосередити увагу на підвищенні конкурентоспроможної ланки грошового ринку національних небанківських фінансово-кредитних інституцій та їх розвитку. Для підвищення стабільності діяльності парабанківських посередників потрібно: вдосконалити монетарну політику Національного банку України; втілити нові фінансові продукти через поліпшення комунікаційної стратегії; визначити заходи щодо зменшення рівня доларизації економіки; вдосконалити регулювання ліквідності небанківських фінансово-кредитних інститутів; підвищити розвиток джерел довгострокових фінансових ресурсів; підвищити ефективність та дієвість системи нагляду та регулювання на ринку фінансових послуг; налагодити моніторинг якості активів фінансових посередників, їх потреб у підтримці капіталізації та ліквідності; підвищити стабільність та прозорість функціонування фінансового ринку; використати ефективні механізми світового досвіду для очищення проблемних активів у балансах фінансових посередників; забезпечити динамічний розвиток інфраструктури та інструментів ринків фінансових послуг; стимулювати розвиток фінансової обізнаності інвесторів та споживачів на ринку фінансових послуг, а також підвищення стандартів захисту їх інтересів та прав.

Пропозицією для поліпшення діяльності парабанківської системи є формування механізму конкурентоспроможності небанківських фінансових установ, необхідне вдосконалення системи контролюючих та наглядових функцій та чітке розмежування сфер впливу між Державною комісією із цінних паперів і фондового ринку та Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг. Основний напрям поліпшення діяльності небан-

ківських фінансових установ – встановлення однорідної програми впливу на їх функціонування виходячи зі специфіки діяльності окремих груп цих установ.

Висновки з проведеного дослідження. На думку авторів, безліч проблем випливає з необізнаності споживачів фінансових послуг небанківських фінансово-кредитних установ, тому необхідні заходи щодо підвищення поінформованості та освіченості користувачів фінансових послуг. Напрями поліпшення діяльності повинні включати в себе вдосконалення діяльності небанківських фінансових інститутів, які спрямовані на їх розвиток і підтримку, включати як увесь небанківський сектор загалом, так і окремі фінансові інститути.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баланюк Л. Поняття та місце небанківської установи у фінансовій системі України. *Право України*. 2014. № 3. С. 47–51.
2. Коваленко С.Б. Проблеми функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів в умовах фінансової кризи. *Банківські послуги*. 2015. № 9. С. 17–21.
3. Корнєєв В. Розвиток ринків фінансових послуг небанківських посередників. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 3. С. 79–97.
4. Оленчик А. Небанківський фінансовий сектор в Україні: стан та пріоритети подальшого розвитку. *Банківські послуги*. 2014. № 6. С. 14–19.
5. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб за I квартал 2018 року. URL: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/fk_1kv_2018.pdf (дата звернення: 25.03.2019).
6. Показники діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні станом на 01.10.2018. URL: <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html> (дата звернення: 22.03.2019).
7. Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.М. Гроші та кредит : підручник. Київ : КНЕУ, 2011. Ч. 2. 590 с.